

Nebojša S. Vlaškalić
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu
nebojsa.vlaskalic@ff.uns.ac.rs
0000-0001-6863-4534

UDK: 821.133.1.09-344
doi: 10.19090/zjik.2024.14.39-51
originalni naučni rad

TUMAČENJE BAJKE *PRINC DRAGOLJUB* ŽANE MARI LEPRENS DE BOMON PREMA AKTANCIJALNOM MODELU

SAŽETAK: Oslanjajući se na Propova (Пропп) istraživanja strukture narodnih bajki, tokom šezdesetih godina XX veka Gremas (Greimas) razvija svoj aktancijalni model, koji ima za cilj dubinsku analizu određenog teksta, a zasnovan je na prepoznavanju šest nepromenljivih činilaca radnje – aktanata. Proširujući saznanja o odnosima među aktantima, An Ibersfeld (Anne Ubersfeld) primenjuje Gremasov aktancijalni model na dramske tekstove (ostavljajući mogućnost primene i na nedramske tekstove). Predmet ovog rada jeste analiza bajke *Princ Dragoljub* (*Le Prince Charmant*) francuske spisateljice i pedagoškinje iz doba prosvetiteljstva, Žane Mari Leprens de Bomon (Jeanne-Marie Leprince de Beaumont). *Princ Dragoljub* je moralizatorska bajka izdvojena iz autorkinog najpoznatijeg dela – *Zabavnika za decu* (*Le Magasin des enfants*), objavljenog 1756. godine. Kroz tumačenje ove bajke prema aktancijalnom modelu An Ibersfeld, u ovom radu prepoznaju se i razvrstavaju aktanti u šest utvrđenih polja (subjekat, objekat, pošiljalac (adresant), primalac (adresat), pomoćnik i protivnik), nakon čega se analizira nekoliko mogućih aktancijalnih modela.

Ključne reči: aktant, aktancijalni model, bajka *Princ Dragoljub*, Žana Mari Leprens de Bomon, francuska književnost XVIII veka

1. UVOD

Premda su od pamtiveka bajke kod svih naroda sveta imale značajnu vaspitno-zabavnu ulogu u prenošenju iskustava i pouka, proučavanje struktura bajki relativno kasno postaje predmet interesovanja različitih književnih i lingvističkih teorija. Jedan od najpoznatijih proučavalaca strukture narodne bajke, Vladimir Jakovljevič Prop (rus. Владимир Яковлевич Пропп), u svom delu *Morfologija bajke* (1928) razvio je jednostavan metod proučavanja bajke, koji je, umesto na karakteristikama likova, zasnovan na njihovim sferama delovanja, odnosno postupcima značajnim za tok radnje, koje on naziva funkcijama (Prop 1982: 28).¹

¹ Prop se poziva na registar narodnih priča koji je 1911. godine sačinio njegov prethodnik – finski naučnik Anti Arne (Prop 1982: 17–18).

Prop ustanovljava 31 osnovnu funkciju i ukazuje na to da se „mnoge funkcije logički grupišu po izvesnim *krugovima*, koji u celini upravo i odgovaraju vršiocima“ (Prop 1982: 86, kurziv je njegov). To su, kako ih Prop naziva, delokruzi, odnosno tipski likovi, a bajka ih, prema autoru, ima sedam: protivnik, darivalac, pomoćnik, traženo lice, pošiljalac, junak i lažni junak. Autor tvrdi kako su „svi sižeji bajke, u krajnjoj liniji, zasnovani na istim funkcijama, (te) da su sve bajke po svom sklopu jednotipske“ (Prop 1982: 244).

Ugledajući se na Propovih sedam tipskih likova u bajkama, Alžirdas Žilijen Greimas (Algirdas Julien Greimas) u svojoj *Strukturalnoj semantici* (*Sémantique structurale*, 1966) osmišljava aktancijalni model, proučavajući tzv. aktancijalnu organizaciju „likova u pripovesti“ i pretpostavlja „postojanje jedne mreže odnosa paradigmatskog tipa između aktanata koji se pojavljuju u narativnim iskazima“ (Greimas 1978: 99, 101). Kako smatra Eber (Hébert 2006, Théorie, para. 1), „aktancijalni model je alat koji u principu omogućava analizu bilo koje realne ili fiktivne radnje (naročito one prikazane u književnim tekstovima ili slikama)“.²

Aktant se u lingvistici definiše kao *onaj ko deluje; učesnik u radnji*, a francuska reč *actant* potiče od latinskog *actus*, što znači *delo* (Klajn & Šipka 2007: 85). Greimas reinterpretira Propov termin *dramatis personae*,³ odnosno likova (lica, uloga), sa ciljem da „ustanovi razliku između *aktanata*, koji pripadaju narativnoj sintaksi, i *aktera*, koji se mogu uočiti u pojedinačnim diskursima, mestu njihovog ispoljavanja“ (Greimas 1978: 98). Dakle, Propove likove Greimas naziva aktantima, za koje smatra da „imaju metajezikički status u odnosu na aktere“ (Greimas 1966: 175). Prema Vujanović, „aktanti su invarijante teksta, stalni i nepromenjivi elementi dubinske njegove strukture“, dok je akter „pojedinačna i konkretna manifestacija aktanta u tekstu“ (Vujanović 2004: 58 prema Delač⁴ 2016: 16). Aktanti bi se, dakle, mogli razumeti i kao svojevrsna polja, tj. šabloni, modeli koje popunjavaju likovi u određenoj naraciji. Valjalo bi napomenuti da aktant ne mora nužno biti realizovan kao konkretni lik, odnosno junak određenog teksta, već može biti i antropomorfizovani ili apstraktni pojam, o čemu će kasnije biti reči u ovom radu.

Greimasov aktancijalni model čini šest aktanata ili činilaca radnje: subjekat, objekat, pomoćnik, protivnik, pošiljalac (adresant) i primalac (adresat)⁵. Ovih šest aktanata postavljeni su u tri osnovna opoziciona odnosa, predstavljena osama (Hébert 2006): osa želje/htenja (subjekat–objekat), osa moći (pomoćnik–protivnik)

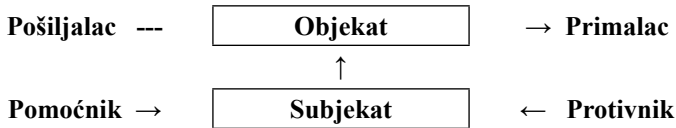
² Svi prevodi u radu su autorovi, osim ako to nije drugačije naznačeno u Literaturi.

³ Lat.: dramski likovi (lica, uloge).

⁴ Delač zaključuje kako su aktanti širi i opštiji pojam u odnosu na aktere.

⁵ U kritičkoj literaturi termini adresant i adresat pojavljuju se kao sinonimi pojmova pošiljalac i primalac, te će u ovom radu biti ravnopravno korišćeni.

i osa prenosa (pošiljalac–primalac). Ovako izgleda shematski prikaz Gremasovog aktancijalnog modela sa šest polja:

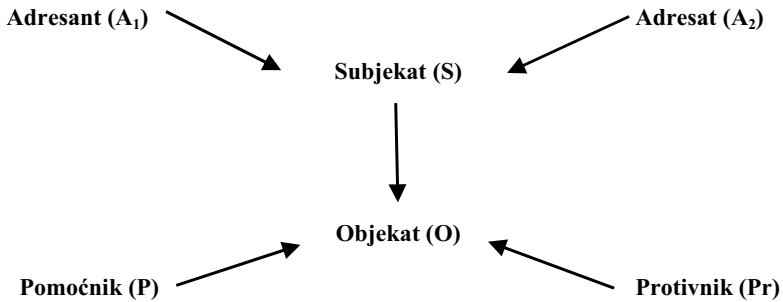
Shema 1: Gremasov aktancijalni model (Greimas 1966: 180)

Prema Eberu (Hébert 2006, *Théorie*, para. 2–4), subjekat i objekat nalaze se na osi želje ili htenja (*axe du désir*), pošto je subjekat (npr. princ) uvek orijentisan ka objektu (npr. princezi), odnosno objekat je predmet subjektive želje ili interesovanja. Na osi moći (*axe du pouvoir*) nalaze se protivnik (npr. veštica, aždaja, strah), koji pokušava da onemogući realizaciju subjektive želje i pomoćnik (npr. čarobno oruđe ili oružje, prijatelj, životinja, hrabrost, mudrost), koji olakšava subjektu da dođe do objekta. Osu prenosa (*axe de la transmission*) čine pošiljalac (adresant) i primalac (adresat). Pošiljalac (npr. sam junak, kralj, Bog, ljubav) započinje radnju, tražeći da se realizuje spajanje subjekta i objekta, a od ostvarivanja ovog aktancijalnog odnosa korist će imati primalac (npr. sam junak, kralj, kraljevstvo, čovečanstvo). Nije neuobičajeno da pošiljalac istovremeno bude i primalac, dok je u bajkama junak najčešće istovremeno i subjekat i primalac.

Poredeći Propov rad sa Surioovim (Souriau) delom *Dvesta hiljada dramskih situacija* (1950), Greimas konstatuje da bi se aktancijalni model mogao primeniti i na dramske tekstove (Greimas 1966: 176), što će u svom *Čitanju pozorišta* (1976) učiniti An Ibersfeld (Anne Ubersfeld). Ona od Gremasa preuzima termin aktant (actant), razlikujući ga od termina lice (personnage), te dopunjava njegovo značenje⁶, prelazeći na lingvističku terminologiju. Na osnovu Gremasove tvrdnje kako je „aktancijalni model pre svega ekstrapolacija jedne sintaksičke strukture“ (Greimas 1966: 185 prema Ibersfeld 1982: 52), Ibersfeld smatra da se „sveukupnost teksta može svesti na jednu jedinu veliku rečenicu“ (Ibersfeld 1982: 47), za koju Barzut (2023: 45) kaže: „osnovna rečenica svakog aktancijalnog modela glasi: adresant (A₁) hoće da subjekat (S) želi objekat (O) u korist adresata (A₂), i u tom traganju subjekat ima pomoćnike (P) i protivnike (Pr)“. Odnosi u aktancijalnom modelu An Ibersfeld određeni su unutar

⁶ Ibersfeld (1981: 84) tvrdi kako aktant može biti apstrakcija (Grad, Eros, Bog, Sloboda) ili kolektivno lice (antički hor, vojska) ili grupa lica; te da jedno lice može istovremeno ili naizmenično da ima različite aktancijalne funkcije. Osim toga, autorka ističe kako jedan aktant može biti scenski odsutan.

parova subjekat–objekat, pomoćnik–protivnik, adresant–adresat, pa shematski prikaz njenog modela izgleda ovako:

Shema 2: Aktancijalni model prema An Ibersfeld (1981: 85)

Kao što se vidi u shematskom prikazu, Ibersfeld u izvesnoj meri menja Gremasov model, zamenjujući mesta subjekta i objekta. Budući da subjekat ne postoji samostalno, već isključivo u paru sa objektom, te da se „subjekat stvara *oko objekta*“ (Ibersfeld 1981: 86), autorka daje prednost ideji da se aktant pomoćnika i aktant protivnika vezuju za objekat, s obzirom na činjenicu da se konflikt, kako smatra Ibersfeld, dešava oko ovog aktanta. Ova podela nije rigidna, pošto svaki element u shemi postavlja probleme koji se mogu rešiti na više načina, a moguć je i prelazak iz jednog modela u drugi, što nije „znak sukoba među modelima, već naprotiv dokaz stvarne konvergencije radnje“ (Ibersfeld 1982: 79). Treba napomenuti da Ibersfeld ne isključuje primenu svog modela na nedramske tekstove, te će nam u ovom radu njen aktancijalni model biti teorijsko uporište za analizu bajke *Princ Dragoljub (Le Prince Charmant)* francuske spisateljice i pedagoškinje iz doba prosvetiteljstva Žane Mari Leprens de Bomon (Jeanne-Marie Leprince de Beaumont).

2. O AUTORKI BAJKE

Svetskoj čitalačkoj publici najpoznatija po bajci *Lepotica i zver (La Belle et la Bête)*, Žana Mari Leprens de Bomon⁷ autorka je mnogobrojnih edukativnih dela,

⁷ Rođena u Ruanu, u Francuskoj 1711. godine, Žana Mari Leprens de Bomon već u četrnaestoj godini stiče prva iskustva kao vaspitačica siromašne dece. Godine 1748. seli se u London, gde radi kao guvernanta mladim engleskim plemkinjama i objavljuje svoj prvi roman – *Trijumf istine (Le*

namenski pisanih za decu i mlade. Kulesa (Kulesa 2020: 7) naglašava važno mesto koje spisateljica ima u istoriji francuske književnosti:

Zbog činjenice da prilagođava jezik i sadržaj svojih dela (*Zabavnika*) uzrastu svojih fiktivnih učenica, koje su istovremeno i čitateljke njenih književnih dela, Leprens de Bomon može se smatrati utemeljivačem književnosti za decu i mlade.

Gospođa De Bomon zalaže se za vaspitanje utemeljeno na hrišćanskim vrednostima, koje bi trebalo da uskladi veru i razum, kao i da bude dostupno svima, zbog čega se može smatrati istaknutom predstavnicom filozofske struje religioznog prosvetiteljstva.⁸

Autorkino najznačajnije delo – *Zabavnik za decu (Le Magasin des enfants)*,⁹ objavljeno je 1756. godine. Zamišljen kao „zbirka najvažnijih znanja neophodnih za život zasnovan na vrlini“ (Влашкалић & Ђурин у Лепренс де Бомон 2023: 5), *Zabavnik* se odlikuje jedinstvenom i originalnom formom: tokom 27 dana, guvernanta – gospođica Dobrić (Mademoiselle Bonne) razgovara sa svojim učenicama, devojčicama iz visokog engleskog društva uzrasta od 7 do 12 godina. Kroz 29 dijaloga smenjuju se različite lekcije, anegdote, mnogobrojne priče i bajke. Napisane jednostavnim stilom i razumljivim jezikom, bajke koje priča gospođica Dobrić, mada sadrže mnogobrojne fantastične elemente, pre svega su moralizatorske i poučne. Kroz diskusiju nakon svake bajke, devojčice dolaze do moralnih pouka, jer „namera autorke jeste da svoje mlade učenice, ali i svoje čitaoce, vaspitava kroz zabavu, ali da ih, pre svega, navede na razmišljanje, ohrabrujući ih da neguju svoj kritički duh“ (Влашкалић & Ђурин у Лепренс де Бомон 2023: 6). *Zabavnik za decu* bio je jedna od najčitanijih knjiga u Evropi tokom XVIII veka, o čemu svedoče njegova mnogobrojna izdanja u Francuskoj,¹⁰ te značajan broj prevoda na evropske jezike, među kojima je i prevod na srpski jezik.¹¹

Triomphe de la Vérité). Nakon povratka u Francusku 1763. godine, usledio je najplodonosniji period u autorkinom stvaralaštvu (v. fusnotu 9). Preminula je najverovatnije 1776. godine u Avalonu, u Francuskoj.

⁸ Detaljnije o autorkinoj ulozi u filozofskom pravcu religioznog prosvetiteljstva u Montoya (2013).

⁹ Svoje ideje i dugogodišnje pedagoško iskustvo Leprens de Bomon pretače u vaspitno-obrazovni projekat, svojevrсни ciklus edukativnih knjiga koje autorka naziva *zabavnicima (magasins)*, a koji su namenski napisani za različite uzraste, ali i različite društvene slojeve. Nakon *Zabavnika za decu*, uslediće i *Zabavnik za devojke (Le Magasin des adolescentes, 1760)*, *Zabavnik za mlade dame (Le Magasin des jeunes dames, 1764)*, *Zabavnik za siromaha, zanatlije, sluge i seoski svet (Le Magasin des pauvres, artisans, domestiques et gens de la campagne, 1767)* itd.

¹⁰ Prema sajtu *France Archives* (<https://francearchives.gouv.fr/>), *Zabavnik za decu* imao je najmanje 130 izdanja.

¹¹ Prema COBISS-u (<https://sr.cobiss.net/>), prvi prevod ovog dela na slavenosrpski objavio je Avram Mrazović, 1800. godine. Prvi prevod 15 bajki iz *Zabavnika za decu* na savremeni srpski jezik,

Na osnovu dubinske analize teksta prema aktancijalnom modelu An Ibersfeld, u sledećem poglavlju biće izdvojeni aktanti i prepoznati različiti aktancijalni modeli u bajci *Princ Dragoljub*.

3. AKTANCIJALNA ANALIZA BAJKE *PRINC DRAGOLJUB*

Izdvojena iz VII dijaloga (petog dana) *Zabavnika za decu*, bajka *Princ Dragoljub* govori o princu koji, nakon očeve smrti, ispoljava lošu naviku da radi šta god poželi, te počinje da se zabavlja i uživa u lovu, zanemarujući svoje kraljevske obaveze. Kako ne bi trpeo kritike, razmaženi princ udaljava s dvora svog dobrog učitelja Istinoljuba, koji je iznad svega cenio vrline. Jednog dana, tokom lova, princ, prateći belu srnu sa zlatnom ogrlicom oko vrata, dolazi do velikog, ali skromno uređenog zamka, čija je prelepa gospodarica besmrtna, ali usamljena princeza Prava Slava. Pošto su se obećali jedno drugom, Prava Slava upozorava princa Dragoljuba da izbor muža ne zavisi od nje, te da su je mnogi kraljevi izneverili zbog njene najzlobnije suparnice (kako će se kasnije saznati, Lažne Slave). Ona mu predstavlja svog drugog udvarača, lepog i pametnog princa Vlastoljuba, pa ih sutradan obojicu šalje u svet sa zadatkom da se vrate za tri godine, dokazujući joj svoju vernost.

Nakon rastanka s Pravom Slavom, prinčevi, nedaleko od princezinog zamka, nailaze na drugi, mnogo lepši i raskošno uređen zamak, u kojem ponovo zatiču Pravu Slavu, ovog puta našminkanu i odevenu u skupocenu odeću. Dok je Vlastoljub očaran novim princezinim izgledom, Dragoljubu se više dopala njena jučerašnja skromnost. Svaki od prinčeva potom se vraća u svoje kraljevstvo. Rešen da osvoji Pravu Slavu, princ Dragoljub se obraća svom učitelju Istinoljubu i saznaje pravu istinu o princezi:

[...] Ona ima jednu sestru, koja se zove Lažna Slava. [...] Ona čeka sve prinčeve koji odu od Prave Slave i, pošto liči na svoju sestru, lako ih prevari. Oni misle da rade za Pravu Slavu, a zapravo je izgube, radeći po savetima njene sestre [...], ali ako se vi budete vodili mojim savetima, obećavam vam da ćete se, na kraju, oženiti vašom princezom. Ona mora da se uda za najvećeg vladara na svetu. Radite na tome da to postanete (Лепренс де Бомон 2023: 35).¹²

Istinoljub uči princa kako se samo pravičnošću i čestitošću osvaja Prava Slava. Savetuje ga da se bori protiv zločina, protiv neznanja i poroka svojih podanika, a

pod naslovom *Lepotica i zver i druge bajke*, objavljen je tek 2023. godine, kao kolektivni prevod studenata Odseka za romanistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (pod mentorstvom Tatjane Đurin).

¹² Bajku sa francuskog jezika prevela Milica Srdanov.

naročito protiv svoje lenjosti i svojih slabosti. Tako Dragoljub ne odlazi u osvajanja i bitke, već okuplja mudre i vešte ljude da podučavaju njegove podanike, gradi velike gradove i brodove, uči mlade ljude da rade, lično deli pravdu i stara se o siromašnima, bolesnima i starima, a njegov narod postaje čestit i srećan. Tokom treće godine princ ulaže najveće napore da savlada svoj bes, te postane blag i strpljiv kako bi osvojio voljenu princezu.

Nakon tri godine, prinčevi se vraćaju do zamkova u šumi: Dragoljub se u pratnji Istinoljuba zapućuje do prvog, skromnijeg zamka Prave Slave, a Vlastoljub u sjajnoj kočiji, sa mnoštvom svojih zarobljenika, odlazi do zamka Lažne Slave. Dok sluge Prave Slave, Vrline, pripremaju njeno venčanje s Dragoljubom, Vlastoljub se već venčao sa Lažnom Slavom i otkrio njeno pravo, ružno lice. Prevaren i ljutit, on je napušta, a videvši venčanje u susednom zamku, umire od tuge.

Prava Slava i Dragoljub živeli su dugo i srećno, okruženi kćerima, od kojih je samo jedna ličila na majku, pa ju je otac, kao pravu naslednicu Prave Slave, smestio u seoski zamak da sačeka muža koji će je biti dostojan. S namerom da spreči Lažnu Slavu da iskvari kćerkine udvarače, Dragoljub piše sopstvenu priču,

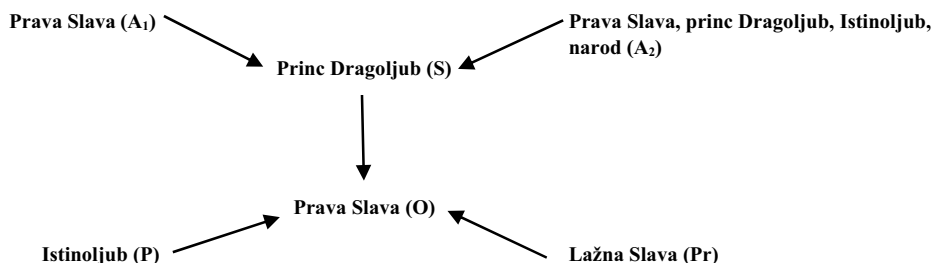
ne bi li prinčevi koji budu želeli da se venčaju sa njegovom kćerkom naučili da Pravu Slavu mogu da imaju samo ako postanu pravični i korisni svojim podanicima, a da bi u tome uspeali, potreban im je iskren prijatelj (Лепренс де Бомон 2023: 37).

Prema aktancijalnom modelu, kao što je navedeno u prethodnom poglavlju, likovi se, na osnovu radnji koje vrše, razvrstavaju u utvrđena polja aktanata, pa će ovaj deo rada biti posvećen aktancijalnoj analizi bajke *Princ Dragoljub*.

Budući da je osnovni par aktancijalnog modela subjekat–objekat, te da subjekat ne postoji samostalno već samo u korelaciji sa objektom, u primarnom aktancijalnom modelu mesto subjekta zauzima princ Dragoljub, dok polje objekta zauzima alegorijska ličnost – princeza Prava Slava, predmet prinčeve želje. Pošto svojim znanjem i dobronamernim savetima pomaže Dragoljubu da osvoji Pravu Slavu, Istinoljub zauzima polje pomoćnika. Protivnik u ovom modelu jeste još jedna alegorijska ličnost – Lažna Slava.

Kada je reč o polju adresanta (pošiljaoca), ono pripada Pravoj Slavi, budući da ona pokreće radnju „loveći“ lovca Dragoljuba (uz pomoć bele srne) i dovodeći ga na svoj dvor, gde od njega traži tri godine lojalnosti, nakon kojih bi mogao da se njome oženi. Za aktant adresata postoje višestruka rešenja, pošto korist od spajanja subjekta i objekta u ovoj bajci ima više primalaca. Prava Slava je usamljena i želi da se uda, te deluje u svoju korist, pa u ovom, primarnom modelu istovremeno zauzima poziciju adresanta i adresata. Na kraju radnje korist će imati i sam princ Dragoljub, koji osvaja predmet svojih želja, te Istinoljub koji je povratio poverenje princa i svoj položaj

na dvoru. Indirektnu korist ostvaruje i Dragoljubov narod, koji, osim sopstvenog boljitka, dobija i požrtvovanijeg i odgovornijeg vladara. Shematski prikaz primarnog aktancijalnog modela izgledao bi ovako:

Schema 3: Primarni aktancijalni model u bajci *Princ Dragoljub*

Prema Ibersfeld, svaki aktancijalni sistem funkcioniše kao *retorička igra*¹³, odnosno kao „kombinacija nekoliko paradigmatičkih ‘mesta’”. Sve se tako zbiva da je svaki aktant mesto jedne paradigme; otud mogućnost čitave igre zamena“ (Ibersfeld 1981: 93). U tom svetlu, moguća je inverzija aktancijalnih struktura, u kojoj subjekat i objekat zamenjuju mesta. Tako će u ovom inverzivnom modelu polje subjekta pripasti Pravoj Slavi, čiji je objekat želje u apstraktnom smislu udaja za najvećeg vladara na svetu, koju u polju objekta otelotvoruje princ Dragoljub. U ovom slučaju, pozicije pomoćnika, Istinoljuba, i protivnika, Lažne Slave, ostaju nepromenjene. Zanimljivo je da u ovakvoj aktancijalnoj strukturi Prava Slava istovremeno zauzima još dva polja – adresanta i adresata, s obzirom na činjenicu da ona pokreće radnju zbog svoje usamljenosti, a ima i najveću korist od svoje potrage. U polju adresata pridružuje joj se i princ Dragoljub, koji takođe ima korist od ove ženidbe. Inverzijom para subjekat–objekat u primarnoj aktancijalnoj strukturi postaje vidljivo da u dubinskoj strukturi bajke nema izmena, pošto polja svih ostalih aktanata ostaju nepromenjena, čime se potvrđuje verodostojnost primarnog aktancijalnog modela.

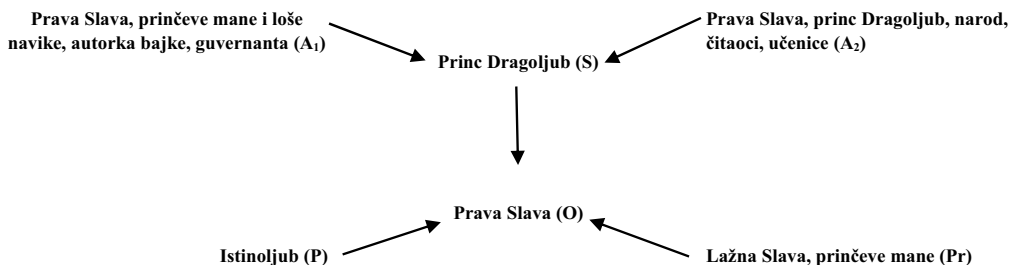
Sekundarni aktancijalni model mogao bi se nazvati moralizatorskim, pošto je u njemu par adresant–adresat etički obojen. U ovom modelu polja subjekta, objekta i pomoćnika ostaju nepromenjena, ali položaj adresanta postaje apstraktan jer se na mestu pošiljaoca pojavljuju prinčeve mane i loše navike, koje pokreću radnju i zbog kojih Dragoljub upoznaje princezu. U tom smislu, proširuje se i polje protivnika, koje,

¹³ Autorka stavlja u italik i ističe kako nema nikakve pejorativne konotacije u ovim dvema rečima.

osim Lažne Slave, popunjavaju i Dragoljubove mane, kao prepreka na putu ka vrlini. Polje adresata takođe se proširuje jer će na kraju radnje korist, osim Prave Slave, imati i sam princ Dragoljub, koji stiće vrline i osvaja princezu. Kao i u primarnom modelu, u polju adresata nalazi se prinčev narod, koji se emancipuje, te zahvaljujući prinčevoj transformaciji postaje bolji i srećniji.

Pošto je par adresant–adresat, kako ističe Ibersfeld (1981: 88), najdvosmisleniji jer je njegova određenja najteže dokučiti, pošto je mnogo češće reč o motivacijama nego o licima, primetno je da se on u sekundarnom aktancijalnom modelu usložnjava. Ukoliko se polje adresanta sagledava vantekstualno, može se konstatovati da ono pripada samoj autorki, gospođi De Bomon, koja pokreće radnju u nameri da pouči svoje čitaoce. No, u isto polje vantekstualnog adresanta mogla bi se svrstati i naratorica svih bajki u *Zabavniku za decu* – guvernanta, gospođica Dobrić, koja bajku o princu Dragoljubu priča svojim štićenicama, s namerom da ih kroz zabavu pouči.

Nastavljajući tumačenje bajke u didaktičkom ključu, primetno je da i u polju adresata postoje vantekstualni aktanti, a čine ih čitaoci, koji, iako izvan bajke, treba da usvoje ponuđene pouke. Osim toga, u samom tkivu knjige *Zabavnik za decu* (ali van bajke *Princ Dragoljub*) vantekstualni adresat postaju i učenice gospođice Dobrić, koje, na sopstvenu korist, nakon svake ispričane bajke diskutuju o njenim moralnim poukama.

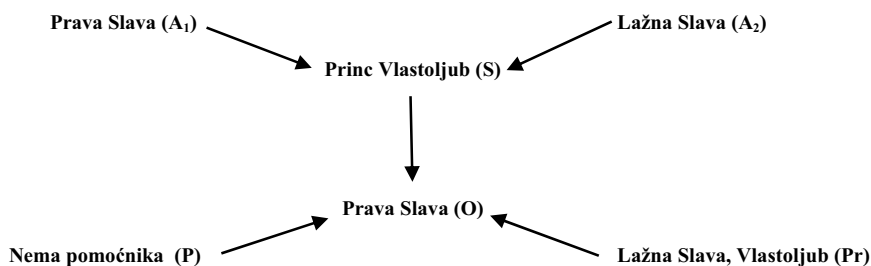
Shema 4: Sekundarni, moralizatorski aktancijalni model bajke *Princ Dragoljub*

Barzut (2023: 47) primećuje da se u aktancijalnom modelu prema Ibersfeld često dešava pomeranje aktancijalnog modela ili zamena jednog modela drugim, pošto nijedan model nije sve vreme stabilan i utvrđen. „Prelazak jednog modela u drugi nikako nije znak sukoba među modelima, već naprotiv dokaz stvarne konvergencije radnje“ (Ibersfeld 1982: 79 prema Barzut 2023: 47).

Pomeranjem aktancijalnog modela otkriva se da u bajci *Princ Dragoljub* postoji paralelna radnja čiji je protagonist princ sugestivnog imena – Vlastoljub. Naizgled Dragoljubov protivnik, Vlastoljub ne utiče direktno na radnju u primarnom

aktancijalnom modelu, jer je on zapravo protivnik samom sebi, a ne Dragoljubu. Premda oba princa žele Pravu Slavu, Vlastoljub donosi pogrešne odluke i strada jer njegov put ka željenom cilju nije utemeljen na vrlinama i pravim vrednostima. Njegov primer služi Leprens de Bomon da se dodatno istakne pouka bajke o potrebi stalnog rada na vrlinama¹⁴, što je ujedno i ključna ideja njenog obrazovno-vaspitnog projekta.

Ukoliko se u polje aktanta subjekta postavi princ Vlastoljub, a na mesto objekta Prava Slava, ovakav aktancijalni model otkriva kako je junak usamljen u svojoj potrazi, budući da polje pomoćnika ostaje prazno. On nema iskrenog prijatelja i zato je osuđen na propast, te biva zaveden lažnim sjajem Lažne Slave, koja popunjava polje protivnika u ovoj aktancijalnoj shemi. Zanimljivo je da se subjekat istovremeno nalazi i u polju protivnika, pošto se, umesto vrlinama, bavi spoljašnjim manifestacijama velikog vladara (vodi bitke, osvaja gradove, stiće bogatstvo i zarobljenike). Polje adresanta zauzima Prava Slava, dok polje adresata popunjava samo Lažna Slava, koja jedina ima koristi od Vlastoljubovog pogrešnog izbora. Princ Vlastoljub ne pripada polju adresata pošto samo naizgled profitira od svoje ženidbe, te umire shvativši da je prevaren. Shematski prikaz tercijarnog aktancijalnog modela izgledao bi ovako:

Schema 5: Tercijarni aktancijalni model bajke *Princ Dragoljub*

Nasuprot tragičnom kraju princa Vlastoljuba, bajka ima ustaljeni srećni završetak, uz neobičnu, otvorenu pouku, svojevrsno naravoučenje u formi priče koju piše Dragoljub. Tumačenjem tercijarnog aktancijalnog modela, nastalog pomeranjem aktancijalne strukture, dodatno se ističe vodeća spisateljičina ideja o večnoj borbi između pravih i lažnih vrednosti, u kojoj je čovek bez vrlina i bez pravog prijatelja „ovenčan“ Lažnom Slavom (i jedini smrtan), dok samo onaj koji je koristan sebi, koristan drugima i ima podršku iskrenog prijatelja može biti „ovenčan“ Pravom Slavom.

¹⁴ O motivu vrline, lepote i ogledala u bajkama Žane Mari Leprens de Bomon videti Vlaškalić (2024).

4. ZAKLJUČAK

U moralizatorskoj bajci *Princ Dragoljub*, objavljenoj u *Zabavniku za decu* (1756), Žana Mari Leprens de Bomon, kroz obilje alegorijskih likova, nudi pouke o životu zasnovanom na vrlini. Napisana u prosvetiteljskom duhu, ova bajka favorizuje didaktičnost u odnosu na neobičnu i zanimljivu fabulu.

Premda nastao znatno kasnije od teksta gospođe de Bomon, aktancijalni model An Ibersfeld pokazao se kao dostatan za našu analizu dubinske strukture bajke *Princ Dragoljub*. Nakon što smo izdvojili aktante, stalne i nepromenljive elemente dubinske strukture teksta, uočili smo četiri aktancijalna modela (primarni, inverzivni, sekundarni i tercijarni), koji se međusobno dopunjuju.

U primarnom aktancijalnom modelu, na polju aktanta subjekta nalazi se glavni junak bajke – Princ Dragoljub, koji uz pomoć iskrenog prijatelja Istinoljuba (aktant pomoćnika) želi da osvoji Pravu Slavu (aktant objekta). Adresant (pošiljalac) koji pokreće radnju jeste Prava Slava, koja istovremeno, sa Dragoljubom, Istinoljubom i narodom, popunjava polje adresata (primaoca), dok radnju ometa Lažna Slava (aktant protivnika). Verodostojnost primarnog aktancijalnog modela potvrđena je njegovom inverzijom – zamenom mesta subjekta i objekta.

Pošto je u njemu par adresant–adresat etički obojen, sekundarni aktancijalni model mogao bi se nazvati moralizatorskim. U ovom modelu aktancijalna polja subjekta (Dragoljub), objekta (Prava Slava) i pomoćnika (Istinoljub) ostaju nepromenjena, polje protivnika se proširuje (Lažna Slava, ali i prinčeve mane), a u okviru para adresant–adresat pojavljuju se apstraktni i vantekstualni aktanti.

Pomeranjem aktancijalnog modela uočena je paralelna radnja u bajci *Princ Dragoljub*, shematizovana u tercijarnom modelu: subjekat princ Vlastoljub želi Pravu Slavu (objekat i adresant), ali, budući da subjekat nema pomoćnika, protivnik Lažna Slava istovremeno postaje i adresat. Zanimljivo je da je u ovom modelu subjekat sam svoj protivnik, te da jedini strada.

Tercijarni aktancijalni model po svojoj strukturi nadovezuje se na sekundarni, s obzirom na etičku ulogu koju ima. Ova dva modela predstavljaju dopunu primarnom (i inverzivnom) modelu, ispunjavajući didaktičku i moralizatorsku funkciju koju je Žana Mari Leprens de Bomon smatrala najvažnijom. Stoga se može zaključiti da je primarni aktancijalni model u bajci *Princ Dragoljub* najvažniji u strukturalnom smislu, ali da su sekundarni i tercijarni model nosioci prosvetiteljske ideje i stoga suštinski bitniji na značenjskom i obrazovno-vaspitnom nivou.

LITERATURA

- Barzut, J. (2023). Pristup Andersenovoj bajci *Mala sirena* preko aktancijalnog modela An Ibersfeld. *Metodička teorija i praksa*, 26(1), 43–59. Preuzeto 22. 06. 2024, sa <https://doi.org/10.5937/metpra2301043B>
- COBISS, Onlajn kolektivni kataloški sistem biblioteka Srbije. Preuzeto 22. 06. 2024, sa <https://sr.cobiss.net/>
- Delač, N. (2016). *Ženska drama i (muško) društvo. Status žene u društvu i umetnosti na primeru drama Milene Marković, Maje Pelević i Milene Bogavac*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti. Preuzeto 22. 06. 2024, sa <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/154893/disertacija.pdf>
- France Archives, Nacionalni portal arhiva u Francuskoj. Preuzeto 22. 06. 2024, sa <https://francearchives.gouv.fr/>
- Greimas, A. J. (1966). *Sémantique structurale*. Paris : Larousse.
- Greimas, A. Ž. (1978). Aktanti, akteri i figure. U Bunjevac, M. (prir.), *Strukturalni prilaz književnosti* (str. 98–122). Beograd: Nolit.
- Hébert, L. (2006). Le modèle actantiel. In Hébert, L. (dir.), *Signo* [en ligne]. Québec: Rimouski. Preuzeto 16. 05. 2024, sa <http://www.signosemio.com/greimas/modele-actantiel.asp>
- Ibersfeld, A. (1981). Aktancijalni model u pozorištu. U Miočinović, M. (prir.), *Moderna teorija drame* (str. 84–117). Beograd: Nolit. Preuzeto 12. 05. 2024, sa <https://www.scribd.com/document/365195859/An-Ibersfeld-Aktancijalni-Model-u-Pozori%C5%A1tu>
- Ibersfeld, A. (1982). *Čitanje pozorišta*, prev. Miočinović, M. Beograd: Vuk Karadžić.
- Klajn, I., & Šipka, M. (2007). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- Kulesa, R. (Édition de). (2020). Introduction. Marie Leprince de Beaumont, une éducatrice des Lumières. In Kulesa, R. von. (Édition de), *Mémoires de Madame de Batteville ou la veuve parfaite, LEPRINCE DE BEAUMONT (Marie)* (pp. 7–29). Paris: Classiques Garnier.
- Leprince de Beaumont, J. M. (1859). *Le Magasin des enfants*. Nouvelle édition, revue par Lambert, Mme J.-J. Paris: Delarue. Preuzeto 06. 06. 2024, sa <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5619585b/f12.item>
- Лепренс де Бомон, Ж. М. (2023). *Лепотица и звер и друге bajke*, prev. са француског језика група преводаца. Чачак: Пчелица издаваштво.
- Montoya, A. C. (2013). Madame Leprince de Beaumont et les “Lumières religieuses”. In Chiron, J., & Seth, C. (dir.), *Marie Leprince de Beaumont. De l'éducation des filles à La Belle et la Bête* (pp. 131–143). Paris : Classiques Garnier.
- Prop, V. (1982). *Morfologija bajke*, prev. Vujičić, P., Matijašević, R., & Vuković, M. Beograd: Prosveta.
- Vlaškalić, N. (2024). La beauté et la vertu dans les contes de Madame Leprince de Beaumont : un miroir à trois reflets. *Philologia Mediana*, XVI (16), 385–397.

- Влашкалић, Н., & Ђурин, Т. (2023). О аутору и бајкама. У Лепренс де Бомон, Ж. М. *Лепотица и звер и друге бајке*, прев. са француског језика група преводаца (стр. 5–8). Чачак: Пчелица издаваштво.
- Vujanović, A. (2004). *Razaraјуći označitelj/e performanca: prilog zasnivanju pozno poststrukturalističke materijalističke teorije izvođačkih umetnosti*. Beograd: Studentski kulturni centar.

Nebojša S. Vlaškalić

ANALYSIS OF THE FAIRYTALE *PRINCE CHARMER* BY JEAN MARIE LEPRINCE DE BEAUMONT EMPLOYING THE ACTANTIAL MODEL

Summary

Following Propp's structural analysis of folk tales, Greimas develops his actantial model (1966), which aims at an in-depth analysis of a particular text based on six invariable elements of action – actants. Extending knowledge about the relationships between actants, Anne Ubersfeld (1976) applies Greimas' actantial model to dramatic texts, leaving the possibility that her actantial model can also be applied to the analysis of non-dramatic texts. The subject of this paper is the analysis of the fairy tale *Prince Charmer (Le Prince Charmant)* by the French writer and pedagogue from the Age of Enlightenment, Jeanne Marie Leprince de Beaumont. In addition to being considered by literary critics as one of the founders of French children's literature, Jeanne Marie Leprince de Beaumont is also considered a prominent adherent of the religious Enlightenment. *Prince Charmer* is a moralist fairy tale extracted from the author's most famous work – *The Young Misses Magazine (Le Magasin des enfants)*, published in 1756. Through the interpretation of this fairy tale according to Anne Ubersfeld's actantial model, in this paper, we identify and classify actants into six established fields (subject, object, sender, receiver, helper and opponent), and then follow with an analysis of several possible actantial models.

Key words: actant, actantial model, fairy tale Prince Charmer, Jeanne Marie Leprince de Beaumont, French literature of the 18th century

